

АНОТАЦІЯ

Владислав КОНДУРЯН. Особливості формування систем розселення Карпатських областей України в сучасних умовах – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 – Географія – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Чернівці, 2026.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення теоретично-наукового завдання, спрямованого на суспільно-географічне вивчення формування та функціонування систем розселення Карпатських областей України на макро-, регіональному та локальному рівнях із урахуванням наслідків реформ АТУ та децентралізації, як самоорганізованого процесу, де центром є людина та її життєдіяльність.

Дисертаційне дослідження виконувалося суголосно із тематикою науково-дослідної роботи кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. А результати дисертації, отримані в рамках кафедральної науково-дослідної теми «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (2021-2025 роки; №0121U100332).

Актуальність тематики дослідження пов'язана зі змінами в суспільно-географічному та геополітичному житті України. Разом із реформами АТУ та децентралізації усталені зв'язки між поселеннями почали руйнуватися. Адже відбулося переформатування на рівні громад та укрупнених адміністративних районів. Значна частина поселень втратила свої функції, що призвело до початку руйнівних тенденцій у системах розселення, натомість ряд адміністративних центрів громад набули нових функцій, що призведе до формування нових або ж посилення старих зав'язків між поселеннями. Актуальність дослідження також полягає у виявленні диспропорцій між стрімкою концентрацією населення в ядрах обласних систем та деградацією периферійних громад. Пошук балансу між ними є критичним для забезпечення

просторової рівноваги - рівного доступу громадян до соціальних послуг медицини та освіти, незалежно від природних умов чи віддаленості від центру. Розробка моделей сталого функціонування систем розселення в умовах депопуляції та міграційного навантаження є необхідною умовою для соціально-економічного розвитку регіону. В контексті нових геополітичних реалій, системи розселення Карпатських областей України набули стратегічного значення як «гуманітарний та логістичний тил» держави. Що також привносить ряд проблемних моментів в управлінні розвитком регіону, оскільки створює навантаження на інфраструктуру та територію загалом.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у встановленні особливостей формування систем розселення Карпатських областей України в сучасних умовах та вказано на основні тенденції у трансформаціях систем розселення обласного рівня. У дослідженні розкрито особливості впливу чинників формування сучасної поселенської мережі та систем розселення на рівні новостворених адміністративних районів із виділенням типів поселень регіону за топографічними, планувальними та ретроспективними особливостями, проведено типізацію демогеографічних процесів регіону на рівні нових адміністративних районів. Виявлено диспропорції розселення всього, міського та сільського населення на рівні громад, районів та областей та досліджено відмінності у перебігу урбанізаційних процесів, із урахуванням змін до підходу визначення статусу міських поселень. Розроблено добірку картографічного матеріалу та відповідних баз даних для вивчення та відображення демографічних особливостей території в умовах змін АТУ та трансформацій систем розселення.

Вихідними матеріалами для проведення дослідження слугували: літературні джерела, матеріали Державної служби статистики України, паспорти громад, матеріали обласних військових адміністрацій, Стратегії розвитку досліджуваних областей, офіційні матеріали Мінрегіону, картографічні матеріали, геопросторові та картографічні дані веб-сервісів із відкритим кодом OpenStreetMap, Google Maps, QGIS, ArcGIS Online.

Основною проблемою під час написання роботи було обмеження у висвітленні первинної статистичної інформації та даних щодо розвитку громад. Однак поєднання різноманітних методів дослідження забезпечило виконання поставлених завдань та досягнення мети дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів, передбачає що використана методика вивчення суспільно-географічних особливостей формування та функціонування систем розселення Карпатських областей України у сучасних умовах та аналізу їх трансформаційних змін може бути використана при аналогічних дослідженнях в інших регіонах. А висновки зроблені у роботі, стануть основою для подальших вишукувань на різних рівнях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони використані при розробці Стратегії розвитку Чернівецької області до 2027 року та враховані при реалізації заходів з її виконання, довідка №01-12/22-324 від 16.03.2026 р. Результати та матеріали дослідження використовуються в наукових звітах кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та під час освітнього процесу, про що засвідчують відповідно довідки №16/19-866-26 від 25.02.2026 р. та №16/19-869-26 від 25.02.2026 р. Теоретичні положення і результати використовуються у процесі викладання в Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника, про що вказано у довідці №2026-01-26/25/495 від 4.03.2026 р.

У першому розділі «Теоретико-методичне підґрунтя суспільно-географічного вивчення регіональних систем розселення» було розкрито особливості суспільно-географічного розуміння регіональних систем розселення. Описано наукове бачення фахівців суспільних географів щодо використання підходів у вивченні систем розселення регіонального рівня, на основі змін у адміністративно-територіальному устрої України запропоновано узгодити підходи до визначення меж та визначення систем розселення із рівнями АТУ, відповідно загальнодержавного, макро-, регіонального,

локального рівня. Останній у свою чергу буде об'єднувати системи розселення міжрайонного рівня, районні – першого та другого рангів, кушові та місцеві. Уявлено авторське розуміння поняття трансформації систем розселення та їх формування. Вказано, що серед трансформацій варто виділити зміну форм територіальної організації, зміну кількості населення та кількості поселень, зникнення старих чи поява нових функціональних зав'язків між поселеннями. Важливо зауважити, що сучасний розвиток систем розселення залежить від транспортної мережі та транспортної доступності зокрема.

Другий розділ «Чинники та фактори формування систем розселення на території Карпатських областей України» присвячений вивченню впливу чинників та факторів на процеси заселення території та формування у розвитку систем розселення. Виявлено, що природні, природно-ресурсні та історичні фактори були визначальними при заселенні території, а наразі вони втратили свою роль при формуванні систем розселення, на користь соціально-інфраструктурної складової. Дослідження показало тісну залежність із транспортними характеристиками та із показниками характеризуючими соціальний й економічний блок. Оскільки при формуванні сучасних систем розселення основним рушієм є людина та її потреби, то нами визначено основні типи демогеографічного процесу для досліджуваних областей. Також нами зроблено висновок, що сучасні системи розселення розвиватимуться на основі суспільно-географічного розвитку поселень (в першу чергу розташованих в зонах демографічного впливу обласних центрів), в контексті прив'язки до транспортних артерій посиленої інфраструктурними зв'язками

У третьому розділі «Суспільно-географічні особливості функціонування систем розселення Карпатських областей України» виявлено основні диспропорції у демографічних та розселенських показниках, та вказано на особливості у параметрах розселення. Результати показали, що новий АТУ більш гармонійно вписується в природні особливості розселення (простежуються рівнинні, передгірські та гірські смуги розселення). Не дивлячись на те, що для регіону дослідження притаманний низький рівень

урбанізації (50%) на фоні загальнодержавного значення рівня урбанізованості (69,7%), ми довели визначальну роль міських поселень як у формуванні демографічного потенціалу, так і ядер систем розселення. Вказано на загальнообласні тенденції розвитку субурбанізаційних процесів. Аналіз структури систем розселення до та після реформи АТУ, дало можливість запропонувати перспективну структуру систем розселення із врахуванням сучасних трансформаційних тенденцій.

Четвертий розділ дисертації «Проблеми та перспективи оптимізації розселення у регіоні дослідження» приурочений ролі систем розселення в управлінні розвитком регіону. Вказавши, що саме населення регіону є рушієм розвитку систем розселення, нами опрацьовано демографічні показники, що будуть впливати на формування демографічного потенціалу території та виділено 4 типи адміністративних одиниць за потенціалом демографічного розвитку. Для кожної із цих груп запропоновано основні цілі, які варто враховувати про управлінні регіональним розвитком. Доведено, що подальший розвиток систем розселення має відповідати завданням Планів просторового розвитку регіонів, районів та громад, які узгоджуються із цілями сталого розвитку. На нашу думку забезпечення сталого демографічного розвитку може бути саме із урахуванням розселенських та демографічних особливостей. Зокрема при застосуванням ГІС-технологій при їх плануванні. Також зауважено, що сучасне регіональне управління неможливе без використання ГІС-картографування, для чого необхідне якісне геодезичне забезпечення.

Ключові слова: урбанізація, поселення, міграційний рух населення, природний рух населення, населення та його склад, демографічна ситуація, адміністративно-територіальний устрій, система розселення, регіональний та просторовий розвиток, децентралізація, диспропорції, транспортна доступність, інфраструктура, ГІС-картографування, геодезичне забезпечення.

ANNOTATION

Vladyslav KONDURIAN. Specific Features of the Formation of Settlement Systems in the Carpathian Regions of Ukraine under Contemporary Conditions. – Qualifying scientific work submitted as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 10 - Natural Sciences, specialty 106 – Geography. - Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2026

The thesis presents a theoretical synthesis and proposes a new solution to a theoretical scientific task aimed at the socio-geographical study of the formation and functioning of settlement systems in the Carpathian regions of Ukraine at the macro, regional and local levels, taking into account the consequences of administrative-territorial reform and decentralisation, as a self-organising process centred on the individual and their life activities.

The dissertation research was carried out in line with the research focus of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies at Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. The results of the dissertation were obtained within the framework of the department's research project 'Spatial Planning and Transformational Processes of Regional Development in the Carpathian-Podillia Regions of Ukraine' (2021–2025; No. 0121U100332).

The relevance of this research topic stems from changes in the socio-geographical and geopolitical life of Ukraine. Concurrent with the reforms of the administrative-territorial structure and decentralisation, established links between settlements have begun to break down. This is attributable to a restructuring of communities and the enlargement of administrative districts. A considerable proportion of settlements have experienced a loss of functionality, resulting in the emergence of destructive trends in settlement patterns. Conversely, a number of community administrative centres have acquired new functions, which will lead to the formation of new or the strengthening of existing links between settlements. The study's pertinence lies in its identification of the disparities between the rapid concentration of the population in the centres of regional systems and the decline of

peripheral communities. Achieving an equilibrium between these factors is imperative to ensure spatial equity – that is, ensuring equal access for citizens to social services, healthcare and education, irrespective of natural conditions or distance from the centre. The development of models for the sustainable functioning of settlement systems in the context of depopulation and migration pressures is a prerequisite for the region's socio-economic development. In the context of new geopolitical realities, the settlement systems of Ukraine's Carpathian regions have acquired strategic importance as the state's 'humanitarian and logistical rear'. Which introduces a number of challenges in managing the region's development, as it places a strain on the infrastructure and the territory as a whole.

The scientific novelty of this thesis lies in identifying the characteristics of the formation of settlement systems in the Carpathian regions of Ukraine under contemporary conditions, and in highlighting the main trends in the transformation of regional-level settlement systems. The study reveals the specific features of the influence of factors shaping the modern settlement network and settlement systems at the level of newly established administrative districts. It identifies types of settlements in the region based on topographical, planning and retrospective characteristics, and classifies the region's demogeographical processes at the level of new administrative districts. Disproportions in the settlement patterns of the total, urban and rural populations at the level of communities, districts and regions have been identified. Furthermore, differences in the course of urbanisation processes have been investigated, taking into account changes in the approach to determining the status of urban settlements. A compendium of cartographic resources and pertinent databases has been assembled to facilitate the study and depiction of the demographic characteristics of the territory, with particular reference to the dynamics of administrative-territorial units and the evolution of settlement systems.

The following materials were used for the study: academic literature, data from the State Statistics Service of Ukraine, community profiles, materials from regional military administrations, and the development strategies of the regions under study; materials from the official websites of the Ministry of Regional

Development; cartographic materials; and geospatial and cartographic data from open-source web services such as OpenStreetMap, Google Maps, QGIS and ArcGIS Online. The primary challenge encountered during the composition of this paper was the limited availability of primary statistical information and data on community development. However, the combination of various research methods ensured the fulfilment of the set tasks and the achievement of the research objective.

Theoretically, the results obtained suggest that the methodology used to study the socio-geographical characteristics of the formation and functioning of settlement systems in the Carpathian regions of Ukraine under current conditions, and to analyse their transformational changes, can be applied to similar studies in other regions. The conclusions drawn in this work will form the basis for further research at various levels.

The findings' practical significance lies in their utilisation in the development of the Chernivtsi Region Development Strategy up to 2027, and in their consideration in the implementation of measures to carry out the Strategy. This is outlined in Reference No. 01-12/22-324 dated 16 March 2026. The results and materials of the research are used in scientific reports by the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies at Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University and during the educational process, as evidenced by certificates No. 16/19-866-26 dated 25 February 2026 and No. 16/ 19-869-26 dated 25 February 2026. The theoretical principles and results are employed in the teaching process at Vasyl Stefanyk Carpathian National University, as evidenced by certificate No. 2026-01-26/25/495 dated 4 March 2026.

The first chapter, entitled 'Theoretical and Methodological Foundations of the Social-Geographical Study of Regional Settlement Systems', undertakes an exploration of the distinctive features of the social-geographical understanding of regional settlement systems. The article expounds upon the scientific standpoint of social geographers with regard to the utilisation of methodologies in the examination of regional-level settlement systems. In light of the alterations in Ukraine's administrative-territorial configuration, it proffers a harmonisation of methodologies

for delineating boundaries and for the identification of settlement systems with the various levels of the administrative-territorial structure, namely the national, macro-, regional and local levels. The latter, in turn, will combine inter-district-level settlement systems, first- and second-tier district systems, cluster systems and local systems. The author's comprehension of the transformation of settlement systems and their formation is elucidated. It is important to note that among the transformations observed, changes in the forms of territorial organisation, changes in population size and the number of settlements, and the disappearance of old or emergence of new functional links between settlements, are of particular significance. It is imperative to acknowledge that the contemporary evolution of settlement systems is contingent on the transport network and, more specifically, transport accessibility.

The second chapter, entitled 'Factors Influencing the Formation of Settlement Systems in the Carpathian Regions of Ukraine', examines the impact of various factors on the processes of territorial settlement and the development of settlement systems. It has been determined that natural, natural resource and historical factors were instrumental in the settlement of the territory. However, these factors have since become less significant in the formation of settlement systems, with the socio-infrastructure component assuming a more prominent role. The study revealed a close correlation with transport characteristics and indicators characterising the social and economic sectors. The formation of modern settlement systems is primarily driven by the individual and their needs. Consequently, the main types of demogeographical processes for the regions under study have been identified. It has been determined that contemporary settlement systems will evolve in accordance with the socio-geographical development of settlements, particularly those situated within the demographic influence zones of regional centres. This evolution is contingent upon the connectivity of these settlements to transport arteries, which are to be reinforced by infrastructure links.

The third chapter, entitled 'Socio-geographical characteristics of settlement patterns in the Carpathian regions of Ukraine', identifies the main disparities in

demographic and settlement indicators and highlights specific features of settlement patterns. The results demonstrated that the newly established administrative-territorial unit exhibited a greater degree of congruence with the prevailing natural settlement patterns, as evidenced by the identifiable delineation of plain, foothill, and mountain settlement belts. Despite the fact that the study region is characterised by a low level of urbanisation (50%) compared to the national average (69.7%), it has been demonstrated that urban settlements play a decisive role in shaping both demographic potential and the cores of settlement systems. The region-wide trends in the development of suburbanisation processes have been highlighted. A thorough analysis of the pre- and post-administrative-territorial-reform structure of settlement systems has enabled the formulation of a forward-looking structure for said systems, with consideration for contemporary transformational trends.

The fourth chapter of the thesis, entitled 'Problems and Prospects for Optimising Settlement Patterns in the Study Region', focuses on the role of settlement systems in managing regional development. It has been established that the region's population is the driving force behind the development of settlement systems. The demographic indicators that will influence the formation of the territory's demographic potential have therefore been analysed, and four types of administrative units have been identified based on their demographic development potential. For each of these groups, key objectives have been proposed that should be taken into account in the management of regional development. It has been demonstrated that the further development of settlement systems must be aligned with the objectives of the Spatial Development Plans for regions, districts and communities. These objectives are consistent with sustainable development goals. In this study, it is argued that sustainable demographic development can be achieved precisely by taking into account settlement and demographic characteristics. In particular, the application of Geographic Information System (GIS) technologies has been identified as a key element in their planning strategy. It is also noted that contemporary regional management is unfeasible without the utilisation of GIS mapping, for which high-quality geodetic support is imperative.

Keywords: urbanization, settlement, population migration, natural population movement, population and its composition, demographic situation, administrative-territorial structure, settlement system, regional and spatial development, decentralization, disparities, transport accessibility, infrastructure, GIS mapping, geodetic support.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань

України:

1. Zablotska, N., & Kondurian, V. (2024). Demogeographic processes in the Western regions of Ukraine on the eve of the reform of territorial authorities. *Human Geography Journal*, 37, 49-56. (Внесок авторів: Кондурян В. - розраховано типи демографічних процесів, зроблено висновки щодо демографічно сприятливих, демографічно критичних територій; Заблотовська Н. – побудовано та описано картосхеми демографічних процесів західних областей України).

2. Заблотовська, Н., & Кондурян, В. (2025). Формування демографічного потенціалу Чернівецької області внаслідок змін її адміністративно-територіального устрою. *Науковий вісник Чернівецького університету: Географія*, (853), 25-34. (Внесок авторів: Кондурян В. - опрацьовано статистичні дані щодо статево-вікового складу населення, природного та міграційного руху населення; Заблотовська Н. – розроблено методологічну лінію проведеного дослідження та проведено узагальнення висновків).

3 Кондурян, В. (2025). Сучасні трансформації в системах розселення Карпатських областей України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки*, (23), 7-15.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Заблотовська, Н. & Кондурян, В. (2023) Нові виклики перед фахівцями з геодемографічних досліджень. *Географія у викликах війни: Збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 червня 2023 року* / [За ред.. І.О. Пилипенка, Д.І.Мальчикової]. Херсон: Херсонський державний університет, 2023. (С. 60-61.). (*Внесок авторів: Кондурян В. - складено базу даних необхідних для комплексного аналізу геодемографічних процесів; Заблотовська Н. – здійснено узагальнення проблем при вивченні геодемографічних процесів в умовах децентралізації*).

2. Кондурян, В. (2024) До питання про формування демографічного потенціалу Чернівецької області внаслідок змін її адміністративно-територіального устрою. *Інноваційний розвиток сучасної науки та освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (Житомир, 11 червня 2024 р). Research Europe, 2024. (С.152-155)*

3. Кондурян, В. (2024) Структура населення Чернівецької області, як передумова формування демографічного потенціалу регіону. *Моделі міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм в умовах воєнного стану: виклики та варіанти впровадження». Зб. матер IV міжнар. конф. (Одеса, 20-21 вересня 2024 р.) / Одеський національний університет імені І.І. Мечникова., Одеса, 2024, (С. 51-54)*

4. Кондурян, В. (2024) Територіальні особливості перебігу демогеографічних процесів у західних областях України до впровадження АТУ. *Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 16–18 травня 2024 р.) (с. 193-194).*

5. Кондурян, В. (2025). Суспільно-географічні особливості формування демогеографічних процесів на території Вижницького району Чернівецької області. *Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної,*

туризмологічної та екологічної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 15-16 травня 2025 р.) (с. 91-93).

6. Кондурян, В. (2025). Трансформаційні зміни в системі розселення карпатських областей України внаслідок реформи АТУ. *Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 150-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та 35-річчю створення кафедри Географії України та регіоналістики (м. Чернівці, 31 жовтня 2 листопада 2025 р.) – Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. С. 249 -251.

7. Заблотовська, Н., & Кондурян, В. (2025). Суспільно-географічні особливості формування нових статистичних макрорегіонів України. *Регіональні дослідження України: інтеграція традицій і інновацій (на відзначення 30-ї річниці заснування кафедри географії України): мат-ли Всеукр. наук. конф. (м. Київ, 30 травня 2025 року) / упорядник О. Аріон ; ред. С. Уліганець. – Київ : ВПЦ "Київський університет", (с. 86-89) (Внесок авторів: Кондурян В. - проаналізовано літературні джерела щодо виділення статистичних макрорегіонів, зроблено висновки щодо наслідків їх виділення для Карпатських областей України; Заблотовська Н. - здійснено узагальнення ролі суспільно-географічних підходів до районування території України).*

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Zablotovska, N., Kondurian, V. & Zablotovska, I. (2025) Socio-geographical analysis of the urbanization processes in Chernivtsi region under current conditions. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*, (58), 100–115. (Внесок авторів: Кондурян В. - Зроблені висновки щодо особливостей перебігу урбанізаційних процесів у Чернівецькій області, виділено та обґрунтовано проблеми які назрівають внаслідок розвитку урбанізаційних процесів у сучасних умовах, опрацьовано теоретичну базу для проведення дослідження; Заблотовська Н. – проведені розрахунки щодо поселень Чернівецької області,

розкрито вплив транспортної доступності на перебіг урбанізаційних процесів; Заблотовська І. – побудовано та описано графіки динаміки чисельності населення міських поселень Чернівецької області, опрацьовано статистичні дані щодо людності міських поселень).